

891.99

Q-44

891.99 23 JUN 2005

Q-44

Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆ

14

ՔԵՕՐՕՂԼԻ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ

ՔԵՕՐՕՂԼՈՒ ԿԵԱՆՔԻՑ

1. ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ԿԱԼԱՆԱԻՈՐ
2. ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ԶԱՂՍՑՊԱՆ
3. ՔԵՕՐՕՂԼՈՒ ՔՈՒՐԸ

Տպագրիչ—Հրատարակիչ Վ.Ս.ԴՆԱԿ Մ. ԲԵՐԲՍ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1924

20 98

06.02.2013

18724

005 MVL 09



3066

41



ԲԵՐԴՈՂԻ

ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ԿԱԼԱՆԱԻՈՐ

Քեօրօղլին գող չէր և ոչ աւազակ, այլ մի ինքնագլուխ իշխան, իսկ այդ անկախութեանը հասել էր նա իր անվեհերութիւնովը և քաջագործութիւններովը: Նա չէր յափշտակում և կողոպտում, այլ հարկ ու մաքս էր առնում և չըտուղներին անխնայ պատժում: Բայց իրանի թագաւորը նրան համարում էր աւազակ. այսպէս էին ճանաչում նրան և սուլթաններն ու խալիֆները, որոնց կարծիքը Քեօրօղլու համար նշանակութիւն չուներ. նա այսպէս էր դատում—

« Եթէ հարկ առնելը մեղք է, ինչո՞ւ իրանք առնում են: Եթէ հնազանդելը լաւ բան է, ինչո՞ւ իրանք ինձ չեն հնազանդում: Իրանք զօռով ու բռնութեամբ են տիրում աշխարհին, ես էլ իրանց պէս կը վարեմ: Այդ բարբարոս աւազակները իրանց աչքի գերանը չեն տեսնում, բայց համարձակում են իմ աչքումը չիւղ գտնել: Իրանք իրանց աւազակ չեն համարում, չը նայած, որ նոյն իսկ Աստուծու փառքն են յափշտակում, իսկ ինձ՝ Աստուծու ամենախոնարհ ծառայիս՝ համարում են աւազակ » :

Այսպէս էր դատում Քեօրօղլին, իբրև բնութեան պարզ որդի, որի գլուխը լցած էր զանազան կանխակալ կարծիքներով:

Բայց ամենայն օր՝ դանգատ ու բողբոք էր, որ անընդհատ հասնում էր Իրանի թագաւորին, որին հանդիմանում էլ էին, թէ՛ եթէ դու ես մեր թագաւորը, ազատիր մեզ Քեօրօղլու ձեռից, որ քեզ ծառայենք, իսկ եթէ ոչ՝ մենք կամայ ակամայ պիտի Քեօրօղլուն հպատակենք, նրան ծառայենք, եւ ահա ինչ էին ասում իրանց զանազաններում Քեօրօղլու մասին:—

Նա, ասում էին, թալանում է քարաւանները, գերի է տանում հարուստ վաճառականներին և մինչեւ մի՞ ժամանակ չի առնում, բաց չի թողում:

Գիւղացիներին ոտքի է կանգնեցնում իրանց խաների և բէգերի դէմ, կոտորում և կոտորել է տալիս կալածատէրերին ու տէրութեան կապալառուներին, և այսպէսով իր կողմն է դրաւում երկրագործ ժողովրդին: Կոտորում է հարկահաններին և հաւաքած հարկերը բաժանում չքաւոր գիւղացիներին:

Շատ անգամ կտրում է գիւղացոց յարաբերութիւնը քաղաքացոց հետ, ուտեստի պաշարը թանգացնում, և մինչև քաղաքներից մեծ վճար չի առնում, յարաբերութեան կապը չի արձակում:

Իրիտոնեաներին առանձին պաշտպանութիւն է ցոյց տալիս և նրանց պաշտպանութիւնը գտնում ամեն տեղ:

Որտեղ մի կարգէ դուրս քաջ տղամարդ կայ,

գնում է Քեօրօղլու դրօշակի տակ մտնում: Որտեղ մի փախստական և մահապարտ կայ, նրա հովանաւորութեանն ու պաշտպանութեանն է դիմում: Այսպէսով նա կազմակերպած խումբեր ունի երկրի բոլոր ամուր տեղերում, Բոլոր անմատչելի բերդերին տիրելով՝ ամենի վրայ իր անունն է դրօշմել: Բոլոր խումբերն իրար հետ սերտ կապ ունին, և հարկաւոր դէպքերում միմեանց օգնութեան են հասնում:

Ամեն հաւատի ու ցեղի մարդ կայ նրա խմբի մէջ, բայց միանգամ այդ խմբի մէջ մտնելով՝ ոչ մի հաւատի չեն ծառայում, ամենքն էլ միապէս դառնում են անհաւատ և ծաղրում ամեն հաւատ: Չեն ընդունում միայն այն մարդիկը, որոնք որ և է քաջութիւնով իրանց յայտնի չեն կացուցել, կամ որ և է դժւար յանձնարարութիւն և փորձ չեն կատարել: Ինքը պաշտելու չափ սիրում է ամեն մէկին և ամենի յիմար կամքը կատարում, նոյն իսկ իր կեանքը վտանգի տակ զնելով: Բոլոր սիրահարներին իրանց մուրադին է հասցնում, բերելով նրանց սիրոյ առարկան: Ինքն էլ ամեն մի բերդում մի առանձին սիրունի ունի, իրանց սիրունիները փակած չեն պահում նրանք պարտաւոր են զինավարժութեամբ պարապել, ձիավարութիւն գիտենալ և հարկաւոր դէպքերում քաջութեամբ կռւել: Այս կերպով ահա նա հաւաքել է երկրի ամենագեղեցիկներին և ամենաքաջերին որոնք հմայածի պէս անձնիրութիւն են ցոյց տալիս նրան, և անհաւատ լինելով՝ նրան միայն հաւատում ու սիրում:

Քօրօղլին ամենից շատ վնաս էր հասցնում Իրան աշխարհին։ Այդ ատելութիւնը ժառանգական որ, հօրից որդուն անցած։ Բայց Քեօրօղլուն ժամանակակից Իրանի թագաւորը մի՛ վեհանձն մարդ էր։ Նա երբ որ լսում էր Քեօրօղլու քաջութիւնը, մտքումն ասում էր. «Եթէ ես թագաւոր չը լինէի, ամենայն ուրախութեամբ Քեօրօղլու քաջերից մէկը կը դառնայի, նրա պէս ազատ կեանք կը վարէի»։ Այս պատճառով նա ահագին զօրքով, (մօտ երեսուն հազար հոգուց բաղկացած) ուղարկեց իր ամենից փորձառու զօրապետին— Բօլի բէգ անունով և պատուիրեց նրան, որ Քեօրօղլուն կալանաւորէ, պաշարելով այն բերդը, ուր որ նա կը լինի։ Սպանելու հրաման չը տւաւ, ընդհակառակը, ասեց, որ եթէ Քեօրօղլուն սպանես, քեզ կախաղան կը բարձրացնեմ. եթէ քաջ ես, նրան պէտք է բերես ինձ մօտ ողջ առողջ։

Իրանի թագաւորը չէր ուզում զրկել Քեօրօղլու պէս մի անւանի հերոսից, և ուզում էր նրան իր մօտ տանել և նրանով յաղթել իր արտաքին թշնամիներին։ Բօլի-բէգը նախ պիտի աշխատէր զանազան խոստումներով Քեօրօղլուն հրաւիրել շահի մօտ, իսկ եթէ այդ չը յաջողէր, միայն այն ժամանակ պիտի գործ դնէր իր ահագին բանակի ուժը։

Քեօրօղլին այդ ժամանակ գտնւում էր մեր երկրումը, որ Իրանի իշխանութեան տակն էր։ Երբ էր այդ ժամանակը, յայտնի չէ, և ոչ տեղն է յայտնի որոշակի։

Թագաւորի մտադրութիւնը Քեօրօղլու մասին թէպէտ անկեղծ էր, նա անշուշտ մեծ պատւի կը հասցէնէր Քեօրօղլուն, բայց Քեօրօղլին աւելի լաւ էր համարում Հայաստանի հովասուն լեռներում ազատ աւաղակ համարուիլ, քան թէ շահնշահի եռապարիսպ պալատում նոյն իսկ շահ լինել, ուր մնաց, որ ինչքան էլ մեծ իշխան լինէր, դարձեալ շահի ստրուկը պիտի համարէր։ Լինել հպատակ, թէև հազար ու մէկ շքանշանով դարձաւ, թէև ատելի էր բնութեան ազատ դաւակին։

Քեօրօղլին սովորութիւն ունէր շատ անդամ ծպտած ման գալու։ Նստում էր մի իշի կամ ջորու վրայ, աչքը հաղուստով, (աչքները ջոկ հաղուստ ունէին հնումը), սաղը մէջքից կախած, առանց որ և է զէնքի և գիւղէգիւղ թափառելով, զանազան տեղեկութիւններ էր հաւաքում, և ըստ այնմ իր զգուշութիւնը գործ դնում և անելիքն անում։ Մէկ անգամ էլ հէնց այսպէս ծպտած անում է, որ Բօլի-բէգը եկել է մեծ ժամանակ լսում է, որ Բօլի-բէգը եկել է մեծ զօրքով և բանակ է դրել Թօնա գետի մօտ։ Եկել է ոչ իբրև զօրքով պատերազմ, այլ իբրև մի ցեղապետ իր ժողովրդով ամարանոց, իր հետ բերել է և իր կանանցը, բոլոր հարկ-բապեաներն ևս բերել են իրանց գերդաստանը, որով կազմել են մի թաթարական օրդու։ Իրանց հետ ունին նաև ոչ խար, տաւար, ուղտեր և ամենայն ինչ։ Ի հարկէ այս աւելորդ բաներն այնքան շատ չէին, որ իսկոյն չիմացէր, թէ սա մի խաշնարած ժողովրդի չւումն է մի տեղից միւս տեղ, այլ պատերազմական նպատակ ունեցող մի բանակ է։

Քեօրօղլին, առանց երկար մտածելու, իր ջորին քշում է ուղիղ դէպի այդ բանակը, որ կշռէ նրա որպիսութիւնը: Հէնց որ նրան տեսնում են, իբրեւ աշըղի, ամեն մէկն իր կողմն է քաշում և հրաւիրում, բայց Քեօրօղլին ոչ մէկին չի լսում, քշում է ջորին և իջնում զօրապետի վրանի առջև: Բօլի-բէգը շատ ուրախանում է և հրամայում է նրան ցոյց տալ իր շնորհքը, զւարճացնել իր խաղերով, և եթէ դիտէ. Քեօրօղլու խաղերիցն ասէ: Այս առաջարկութիւնից օգուտ քաղելով՝ Քեօրօղլին ասում է հետեւեալ խաղը, մեղմացնելով իր անեղ ձայնը, որ չը ճանաչւի:

Ո՞վ կաք այս շահակում իմ ծանօթներից,
Շուտով իմ ֆաշերին մի շար հասցրե՛հ.
Թող յարձակւիս ամեն կողմից խնդրե՛րով՝
Ինձ եղ մեկ վահան ու մի թուր հասցրե՛հ.
Հասե՛հ, շուտով հասե՛հ,
Մի շար հասցրե՛հ:

Ասեցի՛ք եկե՛ր եւն դեղնած բօսակցի՛ք,
Արխաւորով փորերն ուռած թուրաղջի՛ք,
Սուր չը տեսած, բանից փախած փիկակցի՛ք,
Եկի՛ք այս խեղձերին առողջացրե՛հ.

Հասե՛հ, շուտով հասե՛հ,
Մի շար հասցրե՛հ:

Չեւն անսուշում արծիւն ագուալի շորում,
Չորս կողմից ծաղրում եւն ու կշտահարում.

Քեօրօղլուն բռնեալ քաւարդ եւն շարում,
Եկի՛ք սրանց զխում մի խելք մեցրե՛հ.
Հասե՛հ, շուտով հասե՛հ,
Մի շար հասցրե՛հ:

Քեօրօղլու խաղի միտքը լաւ հասկացան նրա քարեկամ լրտեսները և շտապեցին լուր տանելու նրա քաջերին: Բայց Բօլի-բէգն ևս կասկածի եկաւ, թէ սա ինքը չէ՝ արդեօք Քեօրօղլին, և հարցրեց.

— Աշըղ, այդ խաղը ե՞րբ է ասել Քեօրօղլին:
Քեօրօղլին պատասխանեց.

— Մի՞թէ քեզի յայտնի չէ, խան, որ փաղի-
շահը քանիցս անգամ ուղեցել է կալանաւորել
Քեօրօղլուն. մէկ անգամ էլ Բօլի-բէգին է ու-
ղարկում մեծ զօրքով: Քեօրօղլին աշըղի հագուս-
տով պատահմամբ ընկնում է նրա բանակը, ուր
և առում է այս խաղը, որով իմաց է տալիս իր
քաջերին, թէ ուր է ընկել ինքը, և նրանք էլ
գալիս են ազատում:

— Այդ Բօլի-բէգը չի լինում, աշըղ, այլ
գուցէ Վէլի բէգը լինի եղած: Բայց դու այս
ասա, ինչօ՞վ ես հաստատում, որ դու ինքըդ չես
Քեօրօղլին, որովհետեւ ինքըդ քեզ մատնում ես,
խոստովանելով, որ Քեօրօղլին երբեմն ծպտելով՝
աշըղութիւն էր անում:

— Խան, հէնց այդպէս էլ հարցրել է Բօլին,
և տեսէ՛ք՝ Քեօրօղլին ի՞նչ է պատասխանել —

Ինչո՞ւ ուզես, Բօլի, ես երբում կուսեմ,
Որ ես մի խեղձ հայ եմ եւ ոչ Քեօրօղլին՝
Երկինք, գետինք, Աստած վկայ կը կանչեմ՝
Որ ես մի խեղձ հայ եմ եւ ոչ Քեօրօղլին.

Հայ եմ, հա՛յ, հարս՛յ,

Հայ եմ, ուղիղ հայ:

Հայի ձեռնիս դու չես տեսիլ սուր ու քուր,
Այդ բանն արգելել է մեր մեծն Այսմաւուր,
Թէկո՞ղ զլիսիս քալիս հազար քուֆու մուր,
Ես մի անբասիս հայ եմ եւ ոչ Քեօրօղլին.

Հայ եմ, հա՛յ, հարս՛յ,

Հայ եմ, ուղիղ հայ.

Երե քուր ձեռնիս Քեօրօղլուն տեսնես,
Հաւատա՛ ինձ, Բօլի, դու կը սարսափես,
Թէպէ՞ս սազ եղ ունի, երգում է ինձ պես,
Բայց ես մի խեղձ հայ եմ եւ ոչ Քեօրօղլին,

Հայ եմ, հա՛յ, հարս՛յ,

Հայ եմ, ու ուղիղ հայ:

— Սպասիր, աչըղ, ասում է Բօլին, այդ իմ
հարցի պատասխանը չէր: Ես իսկական Բօլի-բէգն
եմ եւ ոչ Ալին կամ Վէլին, և հիմա ուղղակի հար-
ցնում եմ քեզ. ինչո՞ւ ես ապացուցանում, որ դու
Քեօրօղլին չես:

— Ինձ, ես այդպէս չը հասկացայ, պատաս-
խանեց Քեօրօղլին, ես հէնց իմացայ, թէ դու
Բօլի-բէգի հարցումը արեիր, ես էլ Քեօրօղլու.

պատասխանն ասեցի: Եթէ ինձ վրայ կասկած ու-
նիս, որ մտքովս անցնել չէր կարող, ուրեմն լսիր
իմ պատասխանը:

Քեօրօղլին ուզում էր միայն զբաղեցնել Բօլի-
բէգին, մինչև կը հասնեն իր քաջերը, բայց և
այնպէս, նա այլևս չի ուզում իրան նախադասել
և յայտնում է, թէ և մութ կերպով, որ ինքն է
Քեօրօղլին և ունի հայկական ծագումն:

Ես մի Ջալալի եմ, անունս է Ռուշան,
Հօսու անունն է Խոր՝, մօրս՝ Խորիշան.
Արհեստով աշրղ եմ, ինչպիս տեսնում եք,
Որ ես Քեօրօղլին չեմ, անս ձեզ նշան:

Կանչում եմ նշան նշան,
Պատում եմ նշան նշան,
Մարդն ունի մարդա պսակեր,
Շուրնի կը ունի շան նշան:

Երե իրաւ ես լինիի Քեօրօղլին,
Իմըս լինե՞ր նրա քուրը, նրա ձին,
Այն ժամանակ կը տեսնեիր, Բօլի-բէգ,
Որ Քեօրօղլուց պսիսս քաջ չի Խօրօղլին.

* Աւանդութիւն կայ, որ Ռուշանի հայրը քեօր
չի եղել, որ կը նշանակէ կոյր, այլ խօր կամ խոռ, որ
մի հայ է եղել խորխոռունեաց ցեղից, բայց աւաղակ
դառնալով՝ խառնել է Ջալալի ասած քրդական
ցեղի հետ և համարել քուրդ կամ Թուրքմէն: Այդ ժա-
մանակ Ահա նրա խոռ անունը աղաւաղել դառել է
քեօր և յետոյ էլ կարծւել է, թէ նա կոյր է եղել...

Ձեւ բախշընում, խոր եւ խոր,
Իմ բշխանուն խորեւ խոր,
Աղբխարի պիս բարակ եւ:
Ծովի նման խոր եւ, խոր:

Քեօրողին ե իմ սիրելիս, իմ խանր,
Ես նրա երգիչն եւ, նա իմ պաշտպանը,
Նրա անեղ ձայնը միայն չ'երոյ՝
Դողմաւ, զարնարում ե ողջ Պարսկաստանը:

Վախ չունիմ մահու աւիթ,
Ազաւ եւ մահու աւիթ,
Մաշիկ մահով չեմ մեռնում,
Այլ միայն մահու աւիթ:

Խօրողին եւ, ոչ մի բանիչ ան չունիմ,
Ինքս մեծ իշխան եւ, քեւ գան չունիմ:
Թող ողջ լինի միայն իմ դոջ Քեօրողին:
Սուրբան ու խաւերից ոչ մի շան չունիմ:

Ձեւ սիրել խան ու սուրբան,
Կասեմ իշխան ու սուրբան,
Խան կայ՝ մի խան չարմե,
Սուրբան կայ՝ ան. աւ — ող բան:

Այս երգից յետոյ Բօլի-բէզն ասում է.

— Աչքդ, իբաւ որ դու քուրդ ես ու քրդա-
վարի ել խաբում ես ինձ: Եթէ դու Քեօրողին
չես, այլ Խօրողին, այդ ինձ համար միւսն է,

երկուսդ էլ վտանգաւոր էք: Ես Խօրողուն կը
բռնեմ, թող Քեօրողին դայ նրան ազատէ:

Այս ասելուց յետոյ՝ Քեօրողու ոտները կապել
է տալիս, ուղում է կապել տալ և կոները, բայց
Քեօրողին խնդրում է, որ կոներն ազատ թողնեն
ու սաղը ձեռքիցը հանեն ասելով.

— Խա՛ն, այս շատ մեծ պատիւ է, որ ինձ
տալիս էք. ասած է՝ «մէկ օրւայ խանութիւնն էլ
է խանութիւն». դուք մէկ օրով ինձ Քեօրողի
էք շինում, թոյլ տւէք ուրեմն Քեօրողու խաղե-
րիցն ասեմ ձեզ համար, մինչեւ կը բռնէք խկական
Քեօրողուն և խեղճ աչքիս կաղատէք:

Եւ Քեօրողին սկսեց բուն Քեօրողու ահեղ
ձայնով հետեւեալ խաղը:

Բօլի, նամակդ արա, մեղերդ քաշի, ✓
Հրէս որեւոր որ ե՛ քաշերս կը գան.
Դագաղըդ շինել տա, պատանդդ կարի,
Հրէս հողիդ ամենոյ դիւերս կը գան.
Եկիք, քաշեր, եկիք,
Էլ մի ուշանաք:

Մեկ կայ հագար արմե, հագար կայ ոչ միւս,
Ամբողջ բանակովդ չարմե իմ մեկին.
Գերանդիով, բոյնդեհով անագին,
Հրէս կացնով ջարդող գիծերս կը գան.
Եկիք, քաշեր, եկիք,
Էլ մի ուշանաք:

Քեօրօղլուս արուն և անտիկ Սարուն,
Հսկաներիս քին և միևնույն փառսուն.
Լաշիք գրախներդ, ով դաք անասուն,
Հրեա ձեզ պատանոյ վագրերն կը գան.
Եկիք, փաշեր, եկիք.
Էլ մի ուշանաք:

Քեօրօղլու անեղ ձայնից ոչ միայն մարդիկ
սարսափեցին, այլ և բոլոր անասունները, որոնք
կարծեցին թէ առիւծ է մօնչում: Սաստիկ վախե-
ցաւ և ինքը Բօլի-բէզը, բայց ինքն իրան անհոգ
ձեւացրեց, չուղենալով հաւատալ, թէ նա ինքն է
Քեօրօղլին: Այս միջոցին Քեօրօղլու աչքը պատահ-
մամբ ընկաւ դէպի վարադոյրը, (որի ետեւը ծած-
կած էին Բօլի-բէզի կանայքը և ծակուծուկերից
նայում էին Քեօրօղլուն ու հիանում) և մէկի
սիրունիկ աչքերը տեսնելով, մոռացաւ իր քաջե-
րին, և սկսեց իր երգը դէպի նոյն գեղեցկուհին
դարձնել.

Անկերում քափնւած, իմ սիրուն արեւ,
Միկ փայլումես, միկ իշ ծածկումես խաւարում
Վանդակի մեջ դրած ախակի նման,
Միկ երգում ես, միկ իշ լուսն ու սիրում.
Ինչո՞ւ, հոգիս, ինչո՞ւ,
Ինչո՞ւ ես սիրում:

Արեւագոյնի ծաղիկ, անցուր քաղիսիւս,
Վարդ, դա կողես քեզ մի քիչ քիչ սիրահար.

Ազուս մարդդ քեզ անում է կցահար,
Գիտե՞ս որ դա իրան արտի չես սիրում:
Ինչո՞ւ, հոգիս, ինչո՞ւ,
Ինչո՞ւ չես սիրում:

Քեօրօղլուս պիս մի փաշի ես դա արժան,
Որ դախս դարձնել աշո կեանքդ դաժան.
Դու կը շինիս իմ սիրունիս անբաժան.
Այժմե՛ն իսկ իմ հոգին քեզ եմ նրբարում.
Հաւատա՛ ինձ, հոգիս,
Քեզ եմ նրբարում:

— Լռի՛ր. յանդուգն, բղաւեց Բօլի-բէզը
խանդոտութիւնից կատաղած և հրամայեց կապո-
տել Քեօրօղլու կոնները: Քեօրօղլին ոչ մի ընդդի-
մութիւն ցոյց չը տուաւ: Նա այդ բոլորը մի կա-
տակ էր համարում, իսկ նրանց թոկերն իր համար
մի սարդի ոտայն:

Քեօրօղլու ձեռք ու ոտքը կապտեցուց յե-
տոյ, մի թոկ էլ վղիցը կապեցին և Բօլի-բէզի
հրամանով տարան թօնա դետի ափը, որ նրան
ընկղմեն գետի մէջ առանց խեղդելու, այլ այն-
քան ընկղմեն և հանեն, մինչև ուժից ընկնի իս-
պառ և ուղիղը խոտոտվանի, եթէ ինքը ճշմարիտ
Քեօրօղլին է:

Գետափին ձիաներ կային օրուդ տւած: Հէնց
որ մօտեցաւ այդ ձիաներին, թոկերը կտրեց, իր
տանողներին քարերի պէս չարտեց գետի մէջ,
իսկ ինքը մի ոտիւնով թռաւ մի լաւ ձիու վրայ
և անթամբ ու անոտն ձիու գլուխը երկու ձեւ-

3066
44



քով իր ուղած կողմն ուղղելով, դուրս պրծաւ բանակից: Այս անակնկալ դէպքի վրայ ամենքն էլ չփոթեցին ու չշարժեցին, բայց մէկ էլ որ տեսան հեռւից մի թանձր փողի բարձրացած վազում է դէպի իրանց այնպէս արագ, որ կարծես նրան մղում էր մի անհղ փոթորիկ, բոլորովին սարսափի մէջ ընկան:

Այդ թողն ու դումանը բարձրացրել էին Գեորգիում քաջերի ձիաները, որոնք գալիս էին սրարչաւ և նրանց տրոփիւնի ձայնը արդէն մինչև բանակն էր հասնում: Բօլի-բէգը, որ Գեորգիում կողմից յարձակւելու յոյս չուներ բոլորովին, և ով կը համարձակէր մի փոքրիկ խմբով ամբողջ բանակի վրայ յարձակւել, շուտով պատրաստեց դիմադրելու: Բայց ինչ օգուտ: Եկողները հազարներէից ընտրւած մի մի դիւցազն էին, և իրանց քաջութեան համեմատ մի-մի սարսափելի մականունն ունէին շքանշանի տեղ ստացած ինչպէս՝ Վարազաթուր, Վայլարբերան, Փղակնճիթ, Վագրաճանգ, Առիւծաթաթ, Անսառան, Զարհուրելի, Ասլանբալա (առիւծի ձագ), Բեարքեագան (միեղջերու), Աղբայիլ (չար հրեշտակ), Ղրխագան կամ Ղրխղան (քառասունին ջարդող): Գեորգիւն չուներ ոչ մի մականուն, բայց երբեմն անւանւում էր Հաստընչացք և Ահեղաձայն:

Գեորգիւն արդէն նստել էր Ղուսթի վրայ և ձեռքն առել իր վահանն ու թուրը: Նա գալիս էր ամենի առջև: Բանակին մօտեցան թէ չէ՝ այնպէս յարձակեցին, ինչպէս ժիր հնձողները հասած արաի վրայ, և սկսեցին հնձել անխնայ:

Ձիաւորները հնձում էին, իսկ ձիաները ոտնատակ տալիս, կատում: Հնար չը կար դիմադրելու, զօրքը երեսը չըջեց և փախուստ տուաւ: Փախաւ և Բօլի-բէգը, բայց նրան չըջապատեցին և կաշանաւորեցին: Քնօրօղին ազատեց նրան, միայն կանայքն առաւ ձեռիցը և բաժանեց իր քաջերի մէջ վիճակով: Ինքը հառաւ ոչ մէկին, որ իր Նիգեարի սիրտը չը պակսեցնէ: Բացի Նիգեարից, որին սիրում էր բոլոր սրտով, ուրիշ կին չուներ, թէպէտ կարծում էին, որ նա շատ կանայք է պահում:

Այս փառաւոր յաղթութիւնից յետոյ երբ որ վերադարձաւ տուն, Գեորգիւն մի փառաւոր խնջոյք տուաւ, երգերով պատմեց Նիգեարին բոլոր անցքը և անուն անուն դուկեց իր քաջերին, մէկ մէկ թւելով ամեն մէկի արածը, Նիգեարն էլ ի նշան շնորհակալութեան մի ահագին բաժակ լցնում էր գինով և իր ձեռքով տալիս ամեն մէկին: Գերի ընկած սիրուն տիկիներն էլ շատ ուրախ էին, որ գերելով, ազատել են իսկական գերութիւնից, և փոխանակ ամենքը միասին մի վատոյժ մարդ ունենալու, հիմա ամեն մէկը միայնակ կուենայ մի հերոս:

Մեր քաջերն իրանց խնջոյքը վերջացրին հետեւալ պարզ երգով, որ երգեցին ամենքը միատեղ մի ուրախ եղանակով—

Հայր պաշտուղ զևաց,
Որդին ծածուկ հետեաց,
Հայ զիսին սուր պրապրաց,
Որդին կրակ պաշտեց:
Այ բախս, որախս,
Դու - րա - րա - րախս:

Հայրը որդուն գիտկն տուաւ,
 Նրա անկէջ համբարեց.
 Որդին քուրը ձեռքն տուաւ,
 Հօր քշեմունն խորսակեց:
 Այ բա՛խս, դրա՛խս,
 Դրա — րա — րա — րա՛խս:

Մայրը շատ տխուրուիւ էր.
 (Որդին էր դէռ պատանեակ)
 Նրա համար հիշատուի էր
 Թարւոյ ուտելիք մի պատկ:
 Այ բա՛խս, դրա՛խս,
 Դրա — րա — րա — րա՛խս:

Որդին եկաւ յաղքակաւ,
 Հեռն էլ քերաւ դէռստիւս
 (Իր մօր համար օգնակաւ)
 Մի գեղեցիկ նորահարս:
 Այ բա՛խս, դրա՛խս,
 Դրա — րա — րա — րա՛խս:

Մայրը երեւց ձրաւակ,
 Ուտեցրեց երկուսին.
 Յետոյ շինեց փայտակ տեղ,
 Պատկեցրեց միասին:
 Այ բա՛խս, դրա՛խս,
 Դրա — րա — րա — րա՛խս:

Վ Ե Ր Ջ Ա Բ Ա Ն

Այլընչերը՝ երբ որ պատմում են այս արկածը
 և վերջացնում. առկորաբար մի խրատական կամ
 ծիծաղաշարժ խաղ էլ իրանցից են առնում կամ
 նոյն իսկ Բեթթօղլու ասածներէն ուրիշ դէպքում
 Իբրեւ օրինակ՝ բերենք հետեւեալ խաղը:

Ով որ ձուկ բռնեց չը գիտէ,
 Կարքի պատիւն ի՞նչ կ'իմանայ.
 Երխունցներէն զոն եղողը
 Թարքի պատիւն ի՞նչ կ'իմանայ.
 Ո՞վ է տեսնէ փայտից մաշաւ,
 Կամ բոշայից դառած փաշաւ:

Ով սխալուի է փրստ հիւնը,
 Զի հարկանայ նորի գիւնը.
 Բուջիքն ընկած քեթեւ կ'իւնը
 Մարդի պատիւն ի՞նչ կ'իմանայ:

Բուրդը չի տվորից փեշակ,
 Պղպեղը չի դառնայ ճեխակ,
 Ագռաւը որ դառնայ տխրակ,
 Վարդի պատիւն ի՞նչ կ'իմանայ:

Սուս չի Բեթթօղլու ասածը.
 Նրա երգածն ու խօսածը,
 Փարսաներում մեծաշածը
 Զարդի պատիւն ի՞նչ կ'իմանայ:

Ախարաղը չի հաւանում տխրակին.
 — Կուգէս, արեց հարցնեմք առանակին.
 — Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց տխրակը.
 Ես արեղի հաւան եմ քո անշակին...

* Ամեն տնայլերջում, ըստ կամի, լաւեւացնում են
 այսպիսի ասածներ:

ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ԶԱՂԱՑՊԱՆ

Մէկ անգամ Քեօրօղլու ծառաներից մէկը՝ Քաչալ-Համդան՝ փախել էր։ Քեօրօղլին հեծաւ իր հռչակաւոր Ղաթիքը, և ընկաւ Համդայի ետեից որ բռնէ նրան և պատժէ։

Համդան դեռ չատ չէր հեռացել, նա յետ մտիկ տըւաւ ու տեսաւ որ հեռւից փռչի է բարձրանում, իսկոյն գլխի ընկաւ, որ Ղաթիք բարձրացրած փռչին է այն, ուր որ է՝ Քեօրօղլին պիտի հասնէ և բռնէ նրան։ Հնար չըկար փախչելու։ Նրա բախտից նոյն տեղը մի ջաղաց կար, վազեց մտաւ ջաղացը, երես-մերեսը ալըրաթաթախ արաւ, շորերն էլ նոյնպէս, և այսպէս կերպարանափոխուած՝ դուրս եկաւ կանդնեց ջաղացի դռանը։

Քեօրօղլին ձին քշած եկաւ, և Համդային պատահելով՝ հարցրեց, թէ այս նշանով մարդ չանցա՞ւ արդեօք։

— Ինչպէս չէ, պատասխանեց Համդան. քո ասած նշաններով մի մարդ մտաւ այս բոպէիս իմ ջաղացը։

— Ուրեմն բռնիր ձիս, ասաց Քեօրօղլին, և իջաւ ձիուցը։

Ձին թողեց Համդայի ձեռքին, իսկ ինքը մըտաւ ջաղացը, տեսաւ որ այնտեղ ոչ ոք չըկայ, դուրս եկաւ որ բարկանայ ջաղացպանի վրայ. բայց կեղծ ջաղացպանը արդէն Ղաթիքի վրայ էր։

— Սնպիտան, ինձ խաբեցիր՝ բաւական չէ։ համարձակեցար հեծնել նաև իմ Ղաթիքս, ասաց Քեօրօղլին բարկութեամբ։

— Շատ մի խօսի՛ր, պատասխանեց Համդան, — այժմ Քեօրօղլին ես եմ, իսկ դու գնա՛ ջաղացպանութիւն արա. նայիր միայն, որ լա՛ւ աղաս, կորկոտ չանես։ Այս ասելով Ղաթիք դուրսը չըջեց ստանալ ծառան, և՛ այսօր ես անյայտացել, թէ էգուց . . .

Քեօրօղլին նոր գլխի ընկաւ, որ փախչողը Համդան էր, բայց էլ ինչ կարող էր անել։ Նա քա՛ն քա՛ն ծիծաղելով իր միամտութեան վրայ, գլուխը թափ տըւաւ և մտաւ ջաղացը։

Քեօրօղլին սովորութիւն չունէր յուսահատւելու. այս տեսակ դէպքերը նրա միշտ ուրախ ու զւարթ տրամադրութիւնը չէին խանգարում։ Նա տեսաւ որ ամբարը լիքն է ցորենով, բայց ջաղացսնանն ուրիշ տեղ է գնացել, ջուրը կապեց նաւի մէջ, բան ձգեց աղօրիքը։ Երբ որ չախն սկսեց իր ներդաշնակ չըխչելիկոցը, Քեօրօղլին նրան սաղի տեղ համարեց և սկսեց երգել հետեալ երգը—

Այ Քեօրօղլի, ջա՛ն Քեօրօղլի,
Այ Քեօրօղլի, ջա՛ն Քեօրօղլի,
Քեզ խաբեց Հաւկաւ Քեօրօղլի, հա՛յ, հա՛յ, հա՛յ.
Բայց որ դուեղ ես ջաղացպան,
Կանչիր քող գայ ջա՛ն Քեօրօղլի, ջա՛ն,
 Ջա՛ն Քեօրօղլի, ջա՛ն,
 Ջա՛ն Քեօրօղլի։

Մարդու բախն էլ անա այսպիսի,
Պարտում է ջաղացի պիս,
Մեկ օր անկեղի վիշապ էս,
Միս օր ջաղացական Քեօրողի:

Բայց դու եղի Քեօրողին ես,
Ժողովրդի սիրելին ես.
Թեկուզ ջաղացական էլ լինես,
Քեզ պատիւ կրտա՛ն Քեօրողի:

Թեկե Ղուսիքդ գրիւած,
Բայց բուր ունիս վրադ կապած.
Հաւքան ստուկ, քոկից փախած,
Իսկ դու ազատ խա՛ն Քեօրողի:

Մօքդ կանչի: հրակներին,
Հաւատարիմ կտրիւներին,
Թող զան գտնեն փախած գերին,
Չըկորչի Հաւքա՛ն, Քեօրողի:

Քեօրողու ձայնը շատ անեղ էր. այս երգը
երգելուց յետոյ՝ բարձրացաւ ջաղացի տանիքի
վըրայ և այնպէս որոտաց. որ նրա ձայնը սար
ու ձոր դրմբացնելով՝ հասաւ մինչև Չամիլբէլ:
ուր գտնուում էր Քեօրողու անմատչելի բերդը:
Քեօրողու կինը, Նիգեար խանումը, որ շատ
սուր լսողութիւն ունէր, ամենից շուտ իմացաւ
որ իր ամուսինը մի անակնկալ փորձանքի է հան-
դիպել: Իսկոյն իմաց տաւ քաջերին, որոնք մի
ակնթարթում դուրս թափւեցին բերդից և հա-
սան իրանց խմբապետին: Դրանց մէջ նշանաւոր
էին Դամիւրջօղլին, Իսաբ Ալին և Գզիրօղլի

Մուստաֆա-բէգը: Երբ որ գնացին տեսան Քեօր-
ողլուն ջաղացականութիւն անելիս, Դամիւր լսել
տըւած, շատ ծիծաղեցին. և Դամիւրջօղլին մի
երգով շնորհաւորեց Քեօրողու նոր արհեստը և
նոր առուտութիւնը: (Որովհետև Հաղման Դամիւր
փախցնելով՝ նրա փոխարէն իր ջորին թողել էր
նրա մօտ):

Թող երգէ Դամիւրջօղլին, տեսնենք ի՞նչ է
երգում և ի՞նչ ձևով:

Նոր վաճառական ես դառել,
Աղքատւորդ շնորհաւոր,
Ձին տրել ես, ջորին առել,
Աղքատւորդ շնորհաւոր,
Ձին տրել ես, ջորին առել,
Աղքատւորդ շնորհաւոր, հոգիս,
Աղքատւորդ շնորհաւոր:

Այնորդ ցորուն կրքարձեւ,
Բազար կը տանես կրծախեւ,
Դեղին ոսկիք կրհաւաքես,
Աղքատւորդ շնորհաւոր:

Քեզ կանեն՝ ուսա Առաջան,*
Երբ կրկինս շա ջաղացական,
Գըրախ-գըրախ շահա՞ր** կրտան,
Աղքատւորդ շնորհաւոր:

Դամիւրջօղլի, շատ շա կանես,
Որ Քեօրողուն զովաքանես,
Ասես՝ շա վաճառական ես,
Աղքատւորդ շնորհաւոր...

* Քեօրողու իսկական անունը Ռուշան է:

** Շահագ է ասում աղալու համար տըւած վարձը,
որ մի յայտնի չափով տըւում է աղացւող հատիկնե-
րից:

Դամիւրջօղլին այսպէս երկար կը շարունակէր,
բայց Քեօրօղլին նրան միջանադատում է ասելով՝
կատակի ժամանակ չէ, և ինքն է սկսում երգել
այլ եղանակով և անել ձայնով:

Մասնա փախել է մինչ Արաքրասան՝
Շուս արեֆ, ուր ուր է, փնտրեցիք բերեֆ,
Շլընֆին զարկելով, կապի կոները,
Արաք ձիւն վրայ բարձեցիք բերեֆ:
Շլընֆին զարկելով՝ կապի կոները,
Արաք ձիւն վրայ բարձեցիք բերեֆ:
Արի՛, հոգիս, արի՛, արի՛, անուշիկ...

Իր գործած յանցանքը դրեֆ իմ վրդին.
Որ չստեղծեմ անկողնի, իզուր արածեցին.
Մորեցիք եզան պէս, փերեցիք կաշին,
Միւր մաս-մաս արեֆ, ջարդեցիք բերեֆ:

Քեօրօղլին եւ, եւ չեմ մտել ջարդացան,
Իմ Ղուսիկ երեֆ չի տրի շանգան,
Գեւնի տակն էլ չիմի. հասեցիք նրան,
Ձիւն պոչից կտրած՝ քաշ տրեֆ բերեֆ:

Ինչ ասել կուզի, որ Քեօրօղլու հրամանը
չուտախոյթ կատարուեց: Քեօրօղլուն պատահած
այս արկածը պատմում է և ուրիշ ձևով:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ. Քեօրօղլու բոլոր երգերը
երեֆ եղանակ ունին միայն: Այստեղ բերած երեֆ
երգերից ամեն մեկը ջոկ եղանակ ունի, եւ այդ
երեւում է երգերի ձեւից եւ տողերի չափից: Եր-
գելիս՝ առաջին տան կազմութիւնը պէ՛հ է տալ եւ
միւս տներին:

ՔԵՕՐՕՂԼՈՒ ԹՈՒՐԸ

(Ա Ռ Ա Ն Դ ՈՒ Թ Ի Ի Ն)

Քեօրօղլին դեռ եւս տասնընչորս տարեկան մի
պատանի՝ հորթարած է լինում: Մէկ անգամ մի
փախուստ տուող հորթի ետևից քար է գցում, որ
յետ դարձնէ. քարը դիպչում է հորթին և գըն-
դակի պէս միջոյն անցնում: Հորթը սասկում է,
իսկ նրա տէրը պահանջում է իր ապրանքի գինը:
Քեօրօղլու հայրը, որ թէպէտ կուրացած՝ բայց
չատ փորձառու մարդ է լինում, ասում է որդուն:
— Որդի, փրատ չունի, մենք կը վճարենք
հորթի գինը, եթէ ինձ կը հասցնես այն հորթա-
սան քարը: Այն քարը մի հորթից շատ աւելի
կ'արժէ:

Որդին բերում է քարը և տալիս հորը:
Հայրը շօշափում է քարը և ծանր ու թեթեւ
անելով՝ նկատում է, որ քարը իր ծաւալի համե-
մատութեամբ շատ ծանր է:

— Մի՞թէ այս քարը չի պսպղում, — հարցը-
նում է որդուն:

— Այո՛, հայր, պատասխանում է որդին:
«Սա կայծակ է», ասում է ծերունին իր
մտքումը. բայց որդուց դադարի է պահում այդ:
(Այն ժամանակները մթնոլորտից վայր ընկած մե-
տաղախառն քարերը համարւում էին երկնքից վայր
ընկած կայծակ):

Ծերունին վերցնում է այդ քարը և դնում է մի ուրիշ գիւղ, որտեղ թուր շինող լաւ վարպետներն են լինում, որ նորադիւտ մետաղից մի թուր շինել տայ: Թուրը շինել տալուց առաջ, նոյն կտորից մի բիզ է շինել տալիս և պահում մօտը:

Վարպետները շատ դժւարութեամբ են կարողանում թուրը շինել, և երբ որ վերջացնում են, սկսում են փորձել նրա յատկութիւնը: Խփում են գերանի, քարի, երկաթի, բոլորն էլ կտրատում է պանրի պէս:

Այս որ տեսնում են վարպետները, մտածում են որ թուրը սեփականեն և նրա տեղ մի հասարակ թուր տան: Կոյր ծերունին որ գալիս է թուրն ստանալու, նրան մի ուրիշ թուր են տալիս: Ծերունին սկսում է շօշափել, փորձում է ճկունութիւնը, տեսնում է, որ պէտք եղածի չափ չի ճկւում, գրպանից հանում է բիզը որ այնպէս է ծակում թուրը և անցնում միւս կողմը, ինչպէս ասեղը շորի միջով:

— Այս իմ թուրը չէ, ասում է, — տւէք իմ թուրը:

Վարպետները տեսնում են որ կոյրը վաղօրօք իր զգեսչութիւնը բանեցրել է, թրի կտորից բիզ շինել տալով, տալիս են իսկական թուրը: Ծերունին փորձում է բղովը, գտնում է անմատչելի. փորձում է ճկունութիւնը, գտնում է այնքան ճկուն, որ կարող է կլորել և դնել ծոցումը:

Այս է ահա իմ թուրը, ասում է և շինելու վարձը վճարում:

Երբոր թուրը իր ձեռքով դնում է պատեօնի մէջ, նա այնպէս է ամբանում, որ էլ հանել չէր կարող, եթէ ուղեւոր, բայց այդ չի իմանում ինքը: Այդ խորամանկութիւնը բանեցրել էին վարպետները, որ ճանապարհին ձեռքիցը խլեն իբրեւ անծանօթ աւաղակներ:

Ծերունին ճանապարհ ընկնում է: Ծանալի կիսումը վարպետները հասնում են ետեւիցը և ուզում են թուրը խլել: Ծերունին ուզում է պաշտպանել, ուզում է թուրը սլատեանից հանել, դուրս չի գալիս:

— Էհ, վեհա չունի, թող դուրս չըգայ, ասում է ծերունին, — «եթէ սա իմ թուրն է, պատեանովն էլ կը կտրի»:

Այս ասելով՝ վրայ է բերում թուրը պատեանով, և երկուսի էլ գլուխը թռցնում է:

Այդ ժամանակները դեռ վառողը չէր գըտնւած. քաջերի սահմանը իրանց թուրն էր: Երբ որ ծերունու որդին Ռուշանը հասունացաւ և յայտնի դարձաւ Քեօրօղլի (կոյրի որդի) անունով, և հօր սլատրաստած թրին տիրացաւ, նա ոչ միայն շատ լաւ հասկացաւ նրա յարգը, այլ այնպէս սիրահարւեց վրան, որ վերջը մի երգով գովարանեց նրան, ինչպէս և իր Դուաթին:

Ահա այդ երգը:

Իմ աչքիս յոյս, իմ հոգիս, քուր,
Դու իմ ակզիկն արեւոյ միտար, քուր.
Չը կայ ոչինչ աշխարհումս
Որ քեզ համար լինի ամուր, քուր...
Թուր, քուր, քուր,
Իմ սիրական քուր:

Բո ձեցի ե իմ ումն ու անցի,
Դու եւ շունչ տալիս իմ կեանքիս, քնւր.
Ասիւծը դառնում ե ալիս,
Երբ շողում ես դու իմ անքիս, քնւր.
Թնւր, քնւր, քնւր,
Իմ գովակիս քնւր:

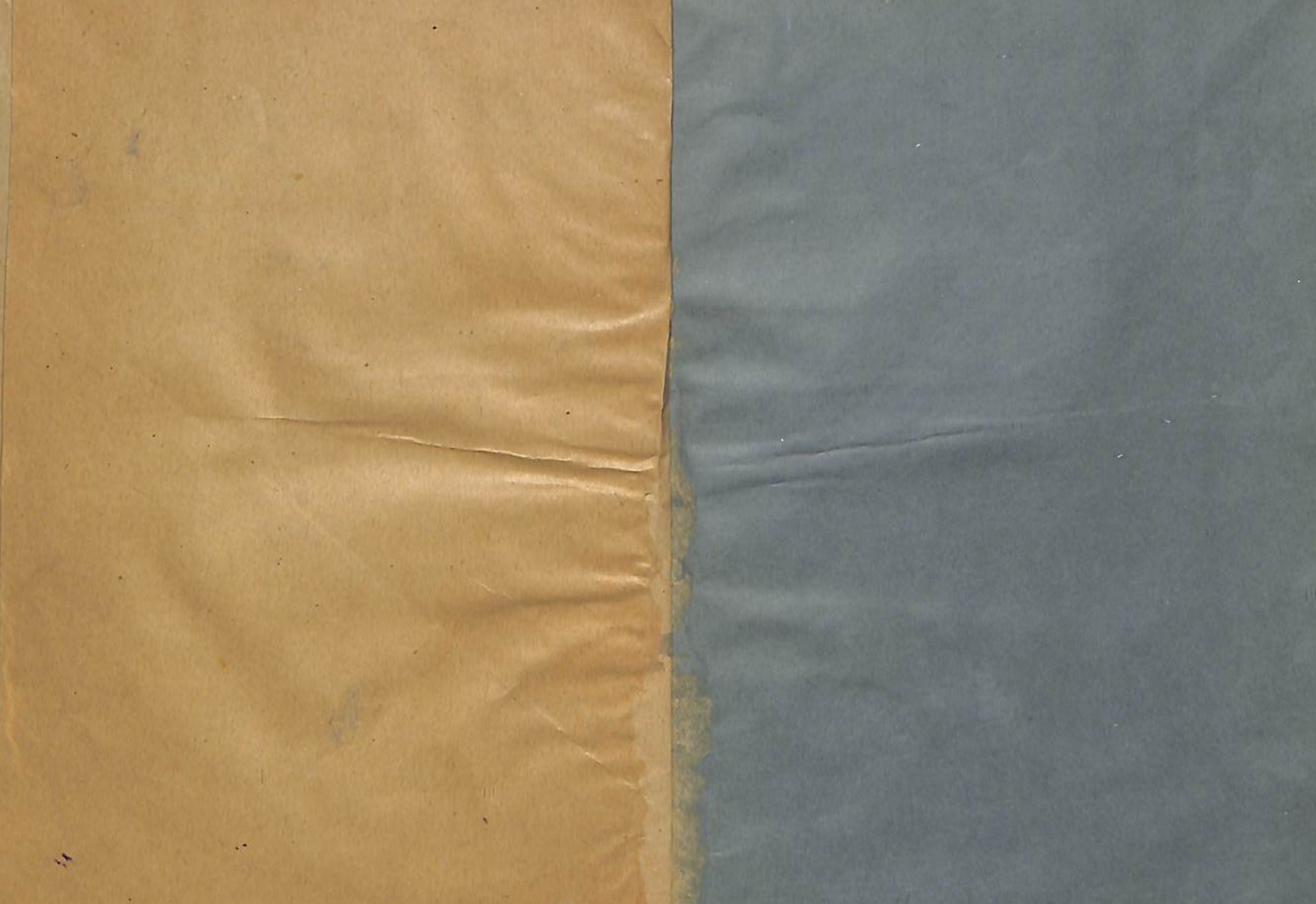
Դու եւ իմ տնի, իմ սրահը,
Իմ տնայական կապը, քնւր.
Անկեան Եփեսոս խանութիս
Դու եղբայր իմ ևս տնայ, քնւր.
Թնւր, քնւր, քնւր,
Իմ սրահիս քնւր...

Քեզ եւ սրահիս, իմ տնայ,
Գնահատելով իմ գործունակ, քնւր.
Սրահիս քնւր խորհրդակցի
Քեզ եւ տնայի խանութիս, քնւր.
Թնւր, քնւր, քնւր,
Իմ տնայի քնւր...

Խեղճ Քորոնիս իմ, կանիս,
Երբ իմ տնայի գործիս, քնւր.
Սրահիս քնւր տնայիս
Քեզ տնայի, իմ կնիքիս, քնւր.
Թնւր, քնւր, քնւր,
Իմ գովակիս քնւր:







ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0329659

18724

